

УДК 159.923.2

А 28

Зоряна АДАМСЬКА

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
МІЖ ПОКАЗНИКАМИ ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ
ТА ЛОКАЛІЗАЦІЄЮ КОНТРОЛЮ
У СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

У статті висвітлено проблему становлення особистості майбутнього психолога. Здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження рівня розвитку інтернальності та осмисленості життя у майбутніх психологів. Обґрунтовано особливості взаємозв'язку між показниками осмисленості життя та локалізацією контролю у студентів-психологів.

Ключові слова: *локус контролю, інтернальність, сенсо-життєві орієнтації, осмислення життя, майбутні психологи.*

Постановка проблеми. Сьогодні для сучасної вітчизняної освіти надзвичайно актуальним є поширення гуманістичних та особистісно орієнтованих концепцій, в основі яких лежить визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожного студента, його розвитку не як “колективного суб’єкта”, але передусім як індивіда, наділеного своїм неповторним суб’єктивним досвідом. З огляду на це проблема особистості, поряд із формуванням у студентів відповідних здібностей, професійно значущих якостей, набуває особливої ваги у сучасних наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визнаючи професійно значущі якості важливою передумовою досягнення професіоналізму майбутніми психологами та узагальнюючи численні дослідження особистісних якостей психотерапевтів і психологів (А. Косевська, С. Кратохвіл, М. Ліberman, К. Роджерс, І. Ялом та ін.), І. Вачков, І. Гріншпун та М. Пряжников [2] вказують на такі

професійно значущі якості психологів: концентрація на клієнті, бажання і здатність йому допомогти; відкритість до інших поглядів і суджень, гнучкість і терплячість; емпатійність, сприйнятливість, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; автентичність поведінки; ентузіазм і оптимізм; врівноваженість, терплячість до фрустрації і невизначеності, високий рівень саморегуляції; впевненість у собі, позитивне самоствавлення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних сфер, потреб, мотивів; багата уява, інтуїція; високий рівень інтелекту.

У процесі професійного самовизначення особливого значення набувають сенсожиттєві орієнтації (Д. Леонтьєв [5], А. Серий [8]), рівень локалізації контролю, які активізують розвиток особистості студентів [7]. Саме тому *метою* нашої статті стало експериментальне обґрунтування особливостей взаємозв'язку між показниками осмисленості життя та локалізацією контролю у студентів майбутніх психологів.

Для успішної професійної діяльності психолога надзвичайно важливою якістю є інтернальність, оскільки люди саме з внутрішнім локусом контролю більш упевнені в собі, наполегливі і послідовні у досягненні поставленої мети, схильні до самоаналізу, врівноважені, доброзичливі, незалежні, тобто схильні до суб'єктної поведінки.

Як зазначають О. Бодальов, В. Столін, “якість особистості, яка одержала назву локус контролю – це одна з важливих інтегральних характеристик самосвідомості, яка пов'язує почуття відповідальності, готовність до активності і переживання Я” [6, 278].

Локус контролю тісно пов'язаний з багатьма іншими психічними властивостями особистості. Дослідження підтверджують, що люди з домінуючим інтернальним локусом контролю відрізняються підвищеним почуттям соціальної відповідальності, більш розвинутою усвідомленістю життя. У них сильніше виражені риси товариськості, відвертості, самоконтролю, прийняття свого Я, емоційної стійкості. Для екстернального локусу контролю, навпаки, більше властива підозрілість, тривожність, конформність, догматизм, авторитарність, безпринципність і агресивність. Для успішної професійної діяльності психолога інтернальність є надзвичайно важливою і вказує на впевненість у собі, наполегливість та послідовність у досягненні мети, схильність до самоаналізу,

врівноваженість, доброзичливість, незалежність, тобто схильність до суб'єктної поведінки [1].

Важливе значення у становленні особистості майбутнього психолога має осмислене ставлення до себе в контексті учбово-професійної діяльності і його ставлення до самої діяльності у цілісному контексті життя. На думку О. Леонтьєва, специфіка періоду професійного становлення майбутнього фахівця полягає в тому, що розвиток особистості суб'єкта діяльності тут відбувається у формі смислової перебудови свідомості. Відповідно, в ході учбово-професійної діяльності засвоюваний студентами матеріал стає не тільки знанням, але й набуває для них адекватного особистісного смислу, внутрішньо мотивує їхню діяльність [4]. Як стверджує А. Павліченко, сенс життя є кардинальною світоглядною проблемою людського існування, в якій з'ясовується сутність людини, її місце у світі, призначення. Його усвідомлення означає для особистості свідомий вибір життєвого шляху, професії за покликанням [7]. А. Серий відзначає, що під час навчання у вищому навчальному закладі, яке є життєвою ситуацією особистісного і професійного самовизначення, для молоді людини найбільш актуальним стає сенс власної діяльності, а особливо сенс майбутньої професійної діяльності, яка є центральним компонентом у виборі життєвої стратегії [8].

Взаємозв'язок між сенсожиттєвою проблематикою та професійним становленням підтверджують дослідження Д. Богоявленської, О. Бодальова, Л. Джалагонії, Д. Завалішиної, Н. Кузьміної, Т. Максимової, Є. Максимової, Л. Орбан-Лембрик, В. Чудновського, згідно з якими включення професійної діяльності до системи сенсожиттєвих орієнтацій забезпечує об'єктивно високу ефективність праці, творчий підхід до виконання своїх обов'язків, орієнтацію на досягнення та самовдосконалення, а також суб'єктивне позитивне ціннісно-смислове, а у найвищому варіанті прояву – сенсожиттєве ставлення до професії, яке виявляється у переживанні професійного покликання, задоволеності професійною самореалізацією і процесом фахової підготовки, високій мотиваційній готовності до майбутньої професійної діяльності.

З метою встановлення взаємозв'язку між рівнем осмисленості життя та локусом контролю, ми провели емпіричне дослідження, в якому брали участь 237 обстежуваних – студентів спеціальності

“Психологія” Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (n=144) та Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (n=93). З них 89 – студенти першого курсу, 79 – студенти другого курсу та 69 – студенти п’ятого курсу.

Для дослідження рівня розвитку інтернальності у студентів-психологів ми використали методику “Локус контролю” О. Ксенофонтової [3]. Здійснений порівняльний аналіз допоміг прослідкувати динаміку показників загальної інтернальності у студентів першого, другого та п’ятого курсів. Зокрема, на другому курсі відбувається деяке зниження, а на п’ятому – зростання показників загальної інтернальності, інтернальності при описі особистого досвіду та у судженнях про життя загалом (рис. 1). Важливо зауважити, що ці показники у п’ятикурсників є вищими від показників студентів першого та другого курсів. Зупинимося на аналізі результатів дослідження.

Так, середні показники за шкалою загальної інтернальності (Із) у студентів першого (22,74), другого (21,48) та п’ятого (25,32) курсів свідчать про те, що для студентів-психологів як на початку оволодіння майбутньою професією, так і на момент завершення навчання, характерний середній рівень інтернальності. Отже, більшість досліджуваних недостатньо впевнені в тому, що сили, які впливають на долю людини, перебувають всередині неї, а те, що відбувається з людиною, є результатом її активності і тому відповідальність за власне життя лежить на самій людині, а не на будь-яких інших, зовнішніх силах. Варто звернути увагу на те, що у досліджуваних інтернальність виявляється при описі особистісного досвіду (субшкала “Я”), а не у судженнях про життя загалом (субшкала “Ж”). Зокрема, показники за шкалою “Ж” в усіх досліджуваних нижчі від показника за шкалою “Я”.

Показники за шкалою інтернальності у сфері досягнень (Ід) у студентів першого (5,13), другого (4,78) та п’ятого (5,38) курсів досягають середнього рівня (рис. 2) і свідчать про недостатність віри у власні сили та досягнення, невпевненість у позитивних результатах майбутнього. Особливості ставлення до ситуацій наявних чи можливих невдач допомагає виявити шкала інтер-

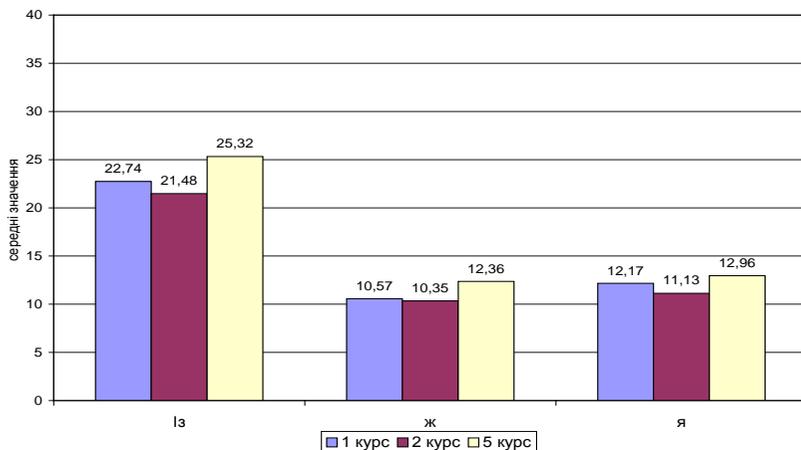

Рис. 1. Розподіл середніх значень шкал загальної інтернальності у студентів-психологів (n=237)

нальності в сфері невдач (Ін). У студентів п'ятого курсу показник за цією шкалою майже однаковий з показником за шкалою інтернальності у сфері досягнень (5,32). Це вказує на те, що випускники не завжди вміють радіти власним досягненням і гідно приймати невдачі. Ще нижчими балами ці показники представлені у студентів першого та другого курсів (4,38 та 3,97 відповідно). Показник схильності до самозвинувачення є похідним від показників двох попередніх шкал і перебуває на середньому рівні. Зокрема, у першокурсників він становить (-0,75), у другокурсників – (-0,65), а у п'ятикурсників – (-0,06). Відхилення показників від нуля у негативний бік вказує на те, що досліджуваним не притаманна самозвинувачувальна поведінка, оскільки причини успіхів вони переважно вбачають у собі, а невдач – у комусь іншому, що є особливо неприйнятною життєвою позицією студентів-випускників, професійним обов'язком яких невдовзі стане психокорекція ірраціональних установок в інших людей.

За шкалою інтернальності у професійній діяльності (Іп) у студентів першого і п'ятого курсів показники розміщуються на рівні вище середнього (9,65 і 10,44 відповідно). У другокурсників цей показник є низьким (8,94). Це вказує на те, що більшість студентів-майбутніх психологів посідають проміжну позицію:

залежно від обставин вони або покладають відповідальність на себе, або звинувачують когось іншого за наслідки власних дій.

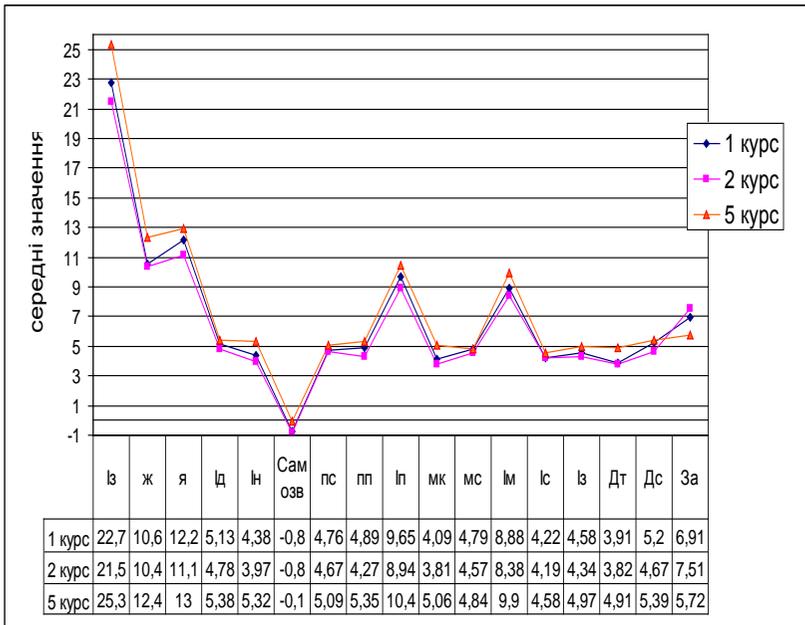

Рис. 2. Профіль середніх значень шкал локусу контролю у студентів – майбутніх психологів (n=237)

Занижені показники субшкал професійно-соціального (Пс) та професійно-процесуального (Пп) аспектів інтернальності у першокурсників визначаються балами 4,76 і 4,89 відповідно, а у другокурсників – 4,67 і 4,27. Дещо вищими є показники за названим шкалами у п'ятикурсників (5,35 і 5,09). Це дає підстави стверджувати про недостатній рівень ініціативності та відповідальності у соціальних стосунках, розвитку навичок забезпечення процесу професійної діяльності, що є надзвичайно важливим для професії психолога. Більшість другокурсників у процесі розв'язання конкретних задач, навіть при наявності відповідної мотивації можуть стикатися з певними труднощами через недостатній рівень розвитку навичок якісного здійснення самостійної діяльності, оскільки показник професійно-процесуального

аспекту інтернальності дещо нижчий від показника професійно-соціального аспекту інтернальності.

Показник за шкалою інтернальності в міжособистісному спілкуванні (Ім) у п'ятикурсників міститься на рівні вище середнього – 9,9 бала. Отже, ці студенти виявляють схильність до налагодження стосунків з близькими людьми, а спілкування з незнайомим людьми може викликати у них невпевненість. Водночас, як свідчать показники субшкали компетентності (5,06) та субшкали відповідальності у міжособистісному спілкуванні (4,84), п'ятикурсники схильні вважати себе компетентними у спілкуванні з іншими і одночасно готовими брати на себе відповідальність як за позитивні, так і за негативні варіанти міжособистісних стосунків, що склалися. У сімейних стосунках ці досліджувані відповідальність покладають як на самих себе, так і на партнерів, а також на випадковості долі (показник за шкалою інтернальності у сфері сімейних стосунків – 4,58).

У студентів першого та другого курсів показник за шкалою інтернальності у міжособистісному спілкуванні (Ім) є дещо нижчим (8,88 і 8,38). Ці досліджувані сприймають і себе, і своїх партнерів однаково відповідальними за важливі події та ситуації, що складаються у сфері спілкування, вважають, що неформальні стосунки залежать як від їх власних установок і дій, так і від регулюючого впливу партнерів у спілкуванні. Водночас вони вважають себе ще недостатньо компетентними у міжособистісних стосунках, про що свідчить середній рівень показників за шкалою “Компетентність у сфері міжособистісних стосунків” (першокурсники – 4,09, другокурсники – 3,81). Середні показники за шкалою “Відповідальність у сфері міжособистісних стосунків” у цих студентів (4,79 і 4,57) вказують на недостатній рівень відповідальності у міжособистісних стосунках. Що стосується сімейних стосунків (шкала інтернальності у сфері сімейних стосунків), досліджувані не схильні сприймати себе відповідальними за важливі події у цій сфері життя, вважають, що сімейні стосунки залежать переважно від інших членів сім'ї, а також і від випадковостей (долі). Про це свідчать середні показники за цією шкалою (у першокурсників – 4,22, у другокурсників – 4,19).

Показники шкали інтернальності у сфері здоров'я (Із) у студентів першого та п'ятого курсів розміщуються на середньому

рівні (4,58 і 4,97 відповідно). Це свідчить про те, що більшість з них займають проміжну позицію у визначенні того, від чого в основному залежить стан власного здоров'я: від зовнішніх впливів і випадковостей чи від власного способу життя; не завжди проявляють активну позицію у лікувальному процесі, інколи вважають за доцільніше перекласти відповідальність за власне одужання на лікарів. Низький показник за цією шкалою у другокурсників (4,34) вказує на низький рівень усвідомлення відповідальності за стан свого здоров'я та власне лікування.

Середні показники за шкалою заперечення активності (За) у студентів першого (6,91), другого (7,51) та випускного (5,72) курсів ще раз підтверджують середній рівень інтернальності, неготовність до діяльності, спрямованої на досягнення результатів. Порівнюючи показники за субшкалами "Готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів" (Дт) та "Готовність до самостійного планування, здійснення діяльності та відповідальності за неї" (Дс), бачимо, що в усіх досліджуваних студентів показники за шкалами Дс є дещо вищими від показників шкали Дт. Це свідчить про неготовність до виконання діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів.

Важливим показником розгортання процесів професійного самовизначення майбутніх психологів є рівень осмисленості життя. З метою дослідження рівня осмисленості життя у майбутніх психологів ми використали тест "Сенсожиттєві орієнтації" (Д. Леонт'єв) [5]. Загалом можна відзначити, що усі показники сенсожиттєвих орієнтацій майбутніх психологів перебувають на рівні середніх значень або нижчі за них. Зокрема, такі показники, як "загальна осмисленість життя", "осмисленість процесу життя", "осмисленість минулого" та "локус контролю – життя" близькі до середнього значення (трохи нижче за норму). На рівні нижче середнього зафіксовано показники "осмисленості майбутнього" (3 стени) і найнижчими є показники "локусу контролю – Я" (2 стени).

Окрім того, спостерігається тенденція до зниження показників загальної осмисленості життя, починаючи з першого курсу (рис. 3). Цей факт можна пояснити переживанням першокурсниками позитивних емоцій з приводу вступу до вишу, наявності нової соціальної ролі. Однак уже на другому курсі спостерігаємо істотне зниження показників загальної осмисленості життя, що ймовірно

пов'язане з піком процесу адаптації студентів до нової діяльності і соціального середовища, усвідомленням складності навчання у вищому навчальному закладі. Поступово відбувається зміна цінностей, ціннісних орієнтацій, що веде до нового усвідомлення суб'єктами свого життя і має певний вплив на її осмисленість [8].

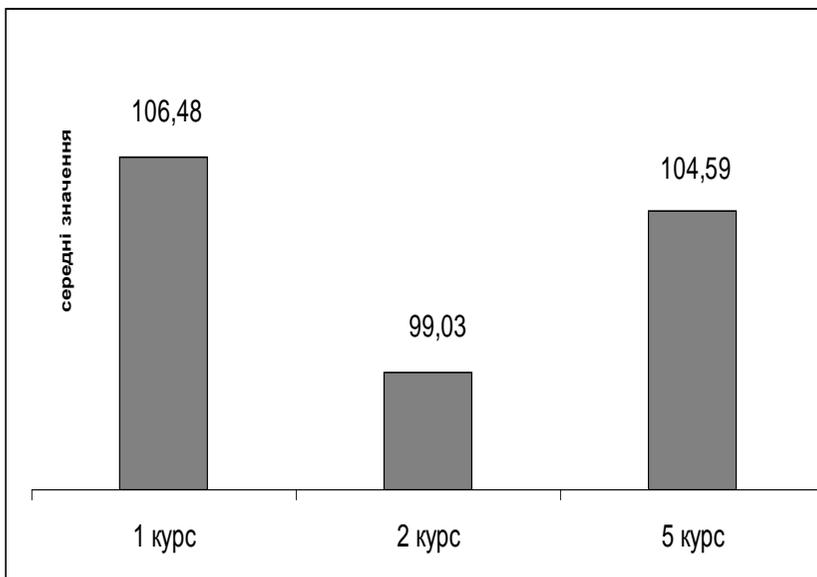

Рис. 3. Динаміка загальних показників осмисленості життя у студентів-психологів (n=237)

Не досягають середнього значення показники загальної осмисленості життя у п'ятикурсників. Вони є дещо вищими за показники студентів другого курсу, але нижчими від показників першокурсників. Це можна пояснити притаманною випускникам невизначеністю щодо свого подальшого професійного становлення, втратою відчуття здатності контролювати своє життя. Схожа тенденція прослідковується при аналізі майже усіх інших показників осмислення життя студентами-психологами.

Більшість показників локалізації контролю виявляє статистично достовірні взаємозв'язки з показниками субшкал методики СЖО (Д.О. Леонтьєв) (табл. 1). Зокрема, показник загальної інтернальності має стійкий кореляційний зв'язок з усіма показниками осмисленості життя. У контексті нашого дослідження це свідчить про те, що недостатня осмисленість студентами часових локусів пов'язана з нездатністю приймати на себе відповідальності за те, що відбувається у різних сферах життя: в особистісному досвіді, у сфері досягнень, у професійній діяльності (професійно-процесуальний аспект), у сфері здоров'я. Низький рівень загальної осмисленості життя визначає неготовність до подолання труднощів та самостійного планування діяльності. При цьому спостерігаємо відсутність кореляційного зв'язку з усіма шкалами СЖО показників інтернальності у сфері невдач, відповідальності у сфері міжособистісних стосунків, у сфері сімейних стосунків.

Обернений кореляційний зв'язок з усіма показниками осмисленості життя характерний для показників схильності до самозвинувачення і заперечення активності: що вищий рівень осмислення усіх часових локусів, то нижчий рівень самозвинувачення; і навпаки – що більше людина звинувачує себе, то нижчий рівень загальної осмисленості життя.

Відсутність кореляційного зв'язку між показниками професійно-соціального аспекту інтернальності і осмисленості теперішнього вказує на те, що майбутні психологи ще не готові сьогодні взяти на себе відповідальність за соціальні стосунки, які матимуть місце у майбутній професійній діяльності. Взаємозв'язок показників інтернальності з часовим локусом осмисленості минулого (Результат) вказує на те, що осмисленість свого минулого робить людину більш упевненою в собі, коли вона бере відповідальність за своє теперішнє та майбутнє. Значущі кореляції шкали “Локус контролю – життя” з показниками інтернальності вказують на те, що осмисленість минулого, теперішнього та майбутнього дає людині переконаність в можливості самостійно контролювати своє життя, брати на себе відповідальність за події, що відбуваються, і втілювати прийняті рішення.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між показниками осмисленості життя та локалізацією контролю

Шкали “Локалізація контролю”	Шкали СЖО					
	СЖО- загалом	Цілі	Процес	Резуль- тат	Локус- Я	Локус- життя
Інтернальність загальна	0,379	0,310	0,284	0,301	0,305	0,330
– судження про життя	0,201	0,212	0,105	0,118	0,167	0,198
– особистий досвід	0,444	0,316	0,378	0,394	0,352	0,363
Сфера досягнень	0,353	0,270	0,273	0,296	0,278	0,309
Сфера невдач	0,068	0,021	0,007	0,023	0,048	0,09
Схильність до самозвинувач.	-0,218	-0,18	-0,22	-0,21	-0,217	-0,173
Проф. діяльність	0,3417	0,277	0,221	0,268	0,295	0,287
– проф.-соц. аспект	0,222	0,195	0,128	0,185	0,182	0,204
– проф.-процес. аспект	0,304	0,265	0,244	0,26	0,313	0,272
Міжособ. спілкув.	0,238	0,152	0,216	0,171	0,085	0,191
– компетентність	0,252	0,187	0,196	0,211	0,16	0,193
– відповідальність	0,102	0,031	0,137	0,034	-0,057	0,095
Сімейні стосунки	0,125	0,06	0,139	0,089	0,013	0,087
Здоров'я	0,302	0,293	0,235	0,278	0,335	0,245
Готовність до подол. трудн.	0,286	0,257	0,188	0,192	0,269	0,235
Готовність до самост. планув.	0,293	0,240	0,206	0,237	0,241	0,294
Заперечення активності	-0,354	0,3	-0,239	-0,26	-0,31	-0,325

– кореляція значуща на рівні $P \leq 0,01$

– кореляція значуща на рівні $P \leq 0,05$

– статистично значуща кореляція відсутня

Висновки. Отже, здійснивши аналіз особливостей взаємозв'язку між показниками осмисленості життя та локалізацією контролю

у студентів-майбутніх психологів, можна констатувати, що, як на початку оволодіння майбутньою професією, так і на момент завершення навчання, студентам притаманний середній рівень інтернальності, який виявляється в невпевненості у власних силах, небажанні виявляти ініціативу і брати на себе відповідальність. Помітних змін зазнає смислова система майбутніх психологів. Так, порівнюючи показники осмисленості життя у досліджуваних різних курсів, спостерігаємо їх значне зниження у другокурсників, що пов'язано з зануреністю у навчання, а також низькі показники осмисленості життя у студентів-п'ятикурсників, які вказують на їх дезорієнтованість у майбутньому. Аналіз кореляційних взаємозв'язків між показниками осмисленості життя та локалізацією контролю вказує на те, що причиною недостатнього рівня розвитку інтернальності у майбутніх психологів є неспроможність взяти на себе відповідальність за події, що відбуваються, переживання студентами відчуття невідповідності власного життя.

Відтак *перспективи подальшого дослідження* ми вбачаємо в обґрунтуванні відповідних психолого-педагогічних умов та розробці системи спеціальної розвивально-корекційної роботи з майбутніми психологами, які б сприяли розвитку інтернальності, відповідальності, гармонізації їх прагнень, бажань і сенсу власного життя.

Література

1. Бажин Е.Ф. Метод исследования уровня субъективного контроля / Е.Ф. Бажин, С.А. Гольнкина, А.М. Эткинд // Психологический журнал. – 1984. – № 3. – С. 152 – 162.
2. Вачков И.В. Введение в профессию “психолог”: учебное пособ. / И.В. Вачков, И.Б. Гриншпун, Н.С. Пряжников; под ред. И.Б. Гриншпуна. – М.: Изд-во Москов. психолого-социального ин-та; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2002. – 464 с.
3. Ксенофонтова Е.Г. Исследование локализации контроля личности – новая версия методики “Уровень субъективного контроля” / Е.Г. Ксенофонтова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 2. – С. 103 – 114.
4. Леонтьев А.Н. Современные проблемы обучения и психического развития / А.Н. Леонтьев // Психология в вузе. – 2003. – № 1 – 2. – С. 232 – 241.
5. Леонтьев Д.А. Тест смысловых ориентаций: методическое руководство / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1992. – 94 с.

6. Общая психодиагностика / [под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина]. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1987. – 307 с.

7. Павліченко А. Фахове становлення студента-психолога у контексті системної дії ціннісних орієнтацій (контури дослідницького проекту) / А. Павліченко // Психологія і суспільство. – 2006. – № 2. – С. 123 – 132.

8. Серый А.В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика / А.В. Серый ; [науч. ред. М.С. Яницкий]. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2004. – 272 с.

Адамская Зоряна. Особенности взаимосвязи между показателями осмысленности жизни и локализацией контроля у студентов – будущих психологов. В статье освещается проблема становления личности будущего психолога. Осуществлен анализ результатов эмпирического исследования уровня развития интернальности и осмысленности жизни будущих психологов. Обоснованы особенности взаимосвязи между показателями осмысленности жизни и локализацией контроля у студентов-психологов.

Ключевые слова: локус контроля, интернальность, смысло-жизненные ориентации, осмысленность жизни, будущие психологи.

Adamska Zoryana. Features interrelation between meaningfulness of life and localized control of students, future psychologists. The article deals with the problem of the formation of a future psychologist. The analysis of the results of empirical research of the level development of internality and meaningfulness of the life of future psychologists has been done. Features of interrelation between meaningfulness of life and localization of control in students-psychologists have been grounded.

Key words: locus of control, internality, sense-life orientations, understanding of life, future psychologists.